

บทที่ 1

บทนำและวัตถุประสงค์

1.1 หลักการและเหตุผล

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) หรือ สวพส. ดำเนินงานบนหลักการพัฒนาที่ใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง (area approach) ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงและโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงเพื่อแก้ปัญหาพื้นที่เฉพาะ 44 แห่ง ครอบคลุม 616 กลุ่มบ้านใน 8 จังหวัดภาคเหนือ ประชากรทั้งสิ้น 256,955 คน คิดเป็นร้อยละ 28 ของประชากรบนพื้นที่สูงทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 87 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม การดำเนินงานพัฒนาพื้นที่สูงของ สวพส. ในยุทธศาสตร์ระยะที่ 1 และ 2 (พ.ศ.2550-2559) จึงมุ่งส่งเสริมอาชีพในภาคการเกษตรเพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหารและรายได้ให้เกษตรกรบนพื้นที่สูงเป็นแผนงานหลัก โดยการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่เหมาะสมกับพื้นที่สูง การเรียนรู้จากชุมชนต้นแบบโครงการหลวง การติดตามให้คำแนะนำในระดับแปลงของนักพัฒนาในพื้นที่และผู้เชี่ยวชาญรายสาขาจากส่วนกลางอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกษตรกรแกนนำสามารถผลิตอาหารที่เพียงพอต่อครัวเรือนและมีรายได้เพิ่มขึ้น เกิดการพัฒนาผู้นำเกษตรกรที่มีความรู้ความสามารถในสาขาต่างๆ และสถาบันเกษตรกรที่จัดการผลผลิตและการตลาดได้ จนเกิดเป็นทุนมนุษย์ที่สำคัญยิ่งที่ช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาพื้นที่สูงและขยายผลการดำเนินงานของ สวพส. ไปในวงกว้าง ทั้งนี้เพื่อประเมินสถานการณ์ วิเคราะห์ปัญหา และกำหนดทิศทางการดำเนินงานในระยะต่อไป สวพส. จึงกำหนดเกณฑ์การประเมินระดับการพัฒนาชุมชนขึ้น โดยจัดกลุ่มพื้นที่เป็น 3 ระดับ ประกอบด้วย ระดับ C ชุมชนที่อยู่ระหว่างการเรียนรู้ เริ่มขับเคลื่อนการพัฒนา และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ระดับ B ชุมชนมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการพัฒนาและมีการกระจายการพัฒนาไปยังประชากรที่อยู่ในเป้าหมายพื้นที่โครงการอย่างทั่วถึง และระดับ A ชุมชนเข้มแข็งสามารถขับเคลื่อนการพัฒนาได้ด้วยตนเองและมีผลการพัฒนาที่สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ได้ ซึ่งชุมชนส่วนใหญ่มีระดับการพัฒนาอยู่ในระดับ B และ C เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนของประเทศ กลุ่มเกษตรกรไม่เข้มแข็ง ขาดการขับเคลื่อนการนำแผนพัฒนาชุมชนไปสู่การปฏิบัติจริง ไม่มีแหล่งเรียนรู้ที่ได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่น และผู้นำการเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่นที่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนได้

การพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงให้มีความเข้มแข็งและสามารถขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นได้ การดำเนินงานของ สวพส. ในยุทธศาสตร์ระยะที่ 3 (พ.ศ.2560-2564) มุ่งเน้นการพัฒนาทุนมนุษย์ คือ ผู้นำเกษตรกรและสถาบันเกษตรกรเป็นสำคัญ ที่สอดคล้องกับการพัฒนาเกษตรกรปราดเปรื่อง (smart farmer) และ เกษตรกรรุ่นใหม่ (young smart farmer) ตามนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยในปีงบประมาณ พ.ศ.2562 กลุ่มงานบริหารจัดการงานพัฒนาโครงการจัดการองค์ความรู้ ประเมินผู้นำเกษตรกรกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ดำเนินงานของ สวพส. ตามหลักเกณฑ์การพัฒนา smart farmer ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกำหนด

หลักเกณฑ์ข้อที่ 7 คือ ความภูมิใจในความเป็นเกษตรกรในโครงการพัฒนาของ สวพส. พบว่า มีผู้นำเกษตรกรที่มีคุณสมบัติครบถ้วนและที่กำลังพัฒนาเป็น smart farmer จำนวน 664 คน ในจำนวนนี้มีผู้ที่ผ่านเกณฑ์การพัฒนาเป็น smart farmer จำนวน 280 คน และที่กำลังพัฒนาสู่การเป็น smart farmer จำนวน 384 คน และมีการส่งเสริมกลุ่มเกษตรกรให้สามารถจัดการปัจจัยการผลิตและการตลาดในรูปแบบสถาบันเกษตรกรแล้วทั้งสิ้น 79 กลุ่ม ประกอบด้วย สหกรณ์ 8 กลุ่ม เตรียมสหกรณ์ 8 กลุ่ม วิสาหกิจชุมชน 25 กลุ่ม และกลุ่มพึ่งพาตนเอง 38 กลุ่ม โดยปีงบประมาณ พ.ศ.2562 กลุ่มงานส่งเสริมและพัฒนาสถาบันเกษตรกรของ สวพส. ได้จัดทำเกณฑ์และประเมินความเข้มแข็งของสถาบันเกษตรกรขึ้น พบว่า มีสถาบันเกษตรกร 8 กลุ่ม ที่มีความเข้มแข็งอยู่ในระดับดีเยี่ยม

ดังนั้นปีงบประมาณ พ.ศ.2563 จำเป็นต้องศึกษากระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรรุ่นใหม่และสถาบันเกษตรกร เพื่อให้ทราบถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเกษตรกร ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จที่มีต่อการพัฒนาผู้นำเกษตรกรและสถาบันเกษตรกรในพื้นที่ส่งเสริมของ สวพส. อันนำไปสู่การพัฒนาเกษตรกรให้เป็นผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงรุ่นใหม่ ที่เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเกษตรกรรุ่นใหม่ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง
- 1.2.2 เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของการพัฒนาสถาบันเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงที่มีแนวปฏิบัติที่ดี

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

- 1.3.1 การศึกษาแนวทางการพัฒนาเกษตรกรผู้นำรุ่นใหม่ที่มีอายุระหว่าง 17-45 ปี ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงและโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงเพื่อแก้ปัญหาพื้นที่เฉพาะ จำนวน 5 ชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง คนไทยพื้นเมือง อาข่า และเมี่ยน ซึ่งเป็นชาติพันธุ์ที่มีจำนวนประชากรอาศัยอยู่มากในพื้นที่ส่งเสริมของ สวพส. ประกอบด้วย
 - 1) การศึกษากระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรที่ สวพส. ดำเนินการส่งเสริม
 - 2) การศึกษาปัจจัยและสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรรุ่นใหม่
 - 3) การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ด้านเศรษฐกิจ/สังคม/สิ่งแวดล้อม ที่เกิดจากการขับเคลื่อนของผู้นำเกษตรกร
 - 4) การศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเกษตรกรที่เป็น smart farmer

1.3.2 การศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของการพัฒนาสถาบันเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงที่ได้รับการประเมินอยู่ในระดับดีมาก จำนวน 8 กลุ่ม ในรูปแบบธุรกิจ 4 ประเภท ได้แก่ สหกรณ์ วิสาหกิจชุมชน เติร์ยมสหกรณ์ และกลุ่มพึ่งพาตนเอง ประกอบด้วย

- 1) การศึกษากระบวนการพัฒนาสถาบันเกษตรกรที่ สวพส. ดำเนินการส่งเสริม
- 2) การศึกษาโครงสร้าง การจัดการธุรกิจ และความยั่งยืนของสถาบันเกษตรกร
- 3) การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในด้านเศรษฐกิจ/สังคม/สิ่งแวดล้อม ที่เกิดจากการพัฒนาสถาบันเกษตรกร
- 4) การศึกษาปัจจัยและสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนการพัฒนาสถาบันเกษตรกร

1.4 กรอบแนวคิด

